

TARİKAT KAVRAMI

Tarîk; sözlük anlamı olarak "yol" demektir. Tarîkat ise bu kelimenin çoğuludur ve "yollar" anlamına gelir. Dinî mânâda "gidilecek yol, izlenecek usul, sülûk, hâl, gidiş, âdet, merasim, manevî kurum" gibi birbirini çağrıştıracak anlamlarda kullanılan "tarîkat" kelimesi, özellikle tasavvuf kaynaklarında kurumsal bir terimdir.

Tasavvuf ıstılahında tarîkat; insanı kendisinin ve âlemlerin hakikatine, bu hakikati kendisinde barındıran Hz. Muhammed'e (s.a.v), hakikatin kaynağı ve yaratıcısı olan Cenâb-ı Hakk'a götüren manevi yollar anlamındadır. Tarîkat, değişik ekollerde görülse de hakikat cihetiyle birdir. Hepsine birden "Tarîkat-ı Muhammediye" denir.

Tarîkat; Hakk'a doğru yol katetmek, müstakim üzere yolda olmaktır. Yolcuyu varması gereken menzile ulaştıran yoldur. Fâniyi bakiye, kötüyü iyiye tebdil etme yoludur. Tarîkat; müridi, mürşidine kavuşturan yoldur.

Tarîkat sayılarının ve çeşitlerinin fazla olması insanların algılarının, meşreplerinin, karakter ve kabiliyetlerinin farklı farklı olmasındandır. Bu durum zıtlıktan değil, ilmin zenginliği ve sonsuzluğundandır. İrfan meclislerinin, Tarîkatların ve insan ocaklarının bir tamamının birbirinden iyi hâlleri, birbirinden üstün yönleri vardır. (Bkz. Enbiya, 7)

Bu durum tamamen talibin istidadı ile alakalıdır. Talip; kendisini celbeden, sevebildiği, gönlünün mutmain olduğu bir meclise ve mürşide intisap ederse orada kemâl bulur, yol kateder. Kişi hangi mecliste irşat olabiliyorsa o kişi için artık en doğru yol bulunduğu yoldur. Bu "diğer yollar eksiktir" mânâsında değildir. Herkesin bulunduğu yol kendi için en doğru olan yoldur.

Suyun yegâne gayesi denize ulaşmaksa onun için en doğru yol içinde bulunduğu dere veya nehirdir. Bu suyun o dere denize ulaşması, diğer derelerden akan suların denize ulaşamayacağı anlamına gelmez, değil mi?

Bazı ham ervah olanlar, herhalde sevgilerinin coşkusundan olsa gerek kendilerinin dışındakileri eksik, noksan ya da kayıpta görürler.

Oysa her dere ve nehir, kendi yatağından denize akar. Tarîkler de böyledir. Sâlikin ezeli istidadına göre güç veya kolay olabilir.

Herkes herkesin kanalına sığmayabilir. Herkes kendi yolundan, kendi kanalından seyr ü sülûk ederken aynı zamanda sevgi ve kardeşlik duygusu ile bir olmanın tevhidî şuurunu yaşamaya çalışır.

Tarîkatta mürşid-i kâmilin refakat ve nezaretinde dervişlik talim edilir. Kâmil insanların çokluğu ise hakikatteki birliklerine mâni değildir. Onlar hakikatte birdirler, çünkü âlimler ve veliler vâris-i Nebidirler. Her biri, her birinden değerlidir. Zira her bilenin üstünde, daha iyi bilen vardır. (Bkz. Nahl, 43) "En iyisi budur!" diyebileceğimiz ancak âlemlere rahmet Seyyid-el Mürseliyn Efendimizdir.

Tarîkatın kuralları, takva iledir. Yakınlığı ise ayne'l-yakîn esaslıdır. Tarîkat, akıl esaslıdır ve dinde gönüllü olanların hizmet ettiği bir alandır. Tarîkate girmekten garaz ise dünyaya gelmekten ve kul olmaktan maksadın hâsıl olması içindir. Yani Rabbimizi tanımak ve O'na kul olmak için, (Bkz. Zâriyât, 56) kulluğumuzu tamamlayıcı bir mürşid-i kâmil bulup O'nun terbiyesine girmek ve Hakk'ın rızasına uygun bir kulluk yaşamak içindir.

Tarîkat olarak Halvetilik, Kadirîlik, Nakşibendilik, Melamilik, Rifâîlik, Mevlevilik ve diğer ekollerden herhangi birine mensup olmak, bir isme taraf olmaktan mâadâ gönlünde mihman olabileceğimiz bir mürşid-i kâmil bulmaktır. İnsan-ı kâmil bulundu mu her şey bulundu, maksuda erildi demektir. Sonrası teslimiyetle Mürşidimizi rehber ve imam edinmek iledir. (Bkz. İsrâ, 71)

*Şeriat, tarîkat yoldur varana,
Hakikat, mârifet andan içeru.* (Yûnus Emre)

İslâm'ın birinci kapısı, şeriat kapısıdır. Şeriat-ı Muhammediyye, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerdir. Kurallar ve emirler, ahkâm-ı ilâhiyedir ve umuma şâmidir. Şeriat, diğer bir mânâda Allah'ın düzen ve sisteminin adıdır, sünnettullahtır. Şeriatın kuralları fetva ile yakınlığı ise zâhir mânâda, ilme'l-yakîn olarak yaşanır. Şeriat akıl yoludur. Akı olmayan zaten mükellefiyetten düşer.

Ahkâm-ı şeriat, birincil olarak yaşanmalıdır. Zira şeriat-ı Muhammedî, İslâm'ın ana omurgası, alt yapısıdır. Şeriat, iman şehrinin ana kapısıdır. Ancak bu kapıdan geçenlere tarîkat kapısı açılır.

Dervişler; bu yolda uygulanacak zâhirî ve şeklî davranışların yani ahkâm-ı şeriatın, Allah ve Resul'ü tarafından belli bir usul ve düzen dâhilinde belirlendiğinin, bu usul ve düzene şecaatle, aşkla, tam bir teslimiyetle tâbi olan sâlikin ahlâkî ve manevî hâllere sahip olacağıının, bu hâllerin neticesinde kendi hakikatine ulaşacağıının, kendini ve Rabbini tanıyacağıının hakikatine inanarak gayrette daim olmaya çalışırlar. Buna göre tarîkat, dinin zâhirî ve bâtinî tarafına açılan bir yol şeklinde tasavvur edilmiştir.

Dinde inançla ilgili konularda itikâdî fırkalar, kulların yapmakla sorumlu tutulduğu zâhirî fiiller konusunda fikhî mezhepler, kalbin amelleri ve ruhun hâlleri konusunda da tarîkat ortaya çıkmıştır.

İnsan nefsinin kemâle ermesini amaçlayan yollar üç ana grupta toplanmıştır:

Tarîk-i ahyâr; "hayırlıların yolu" demektir. Zikir, namaz, oruç, Kur'ân tilaveti gibi sâlih amellerle nefsi olgunlaştırma yoludur.

Tarîk-i ebrâr; "iyilerin yolu" demektir. Mücâhede ve riyâzet ile nefsi terbiye edip güzel huylar kazanma yoludur.

Tarîk-i şuttâr; "coşkuluların yolu" demektir. Bu ikisiyle birlikte aşk, cezbe ve muhabbet ile Hakk'a doğru say ve gayret edenlerin yoludur.

Mutasavvıflara göre Cenâb-ı Hakk'a ulaştıran en yakîn yol üçüncüsüdür. Tarîkatı anlatabilmek için dini bir ağaca, ağacın gövdesini şeriata, dallarını tarîkâta, meyvesini de hakikate benzetebiliriz.

Tarîkâta aslanan; dinin özü olan varlığın birliğine ulaşmak ve bu birliği idrak etmektir. Cenâb-ı Hakk'a varan yolların sayısının, yıldızların sayısınca veya yaratılmışların nefesleri adedince olması tarîkatların dallar misâli çeşitlenmesine sebep olmuştur. Çeşitliliğin kökeninde insanların istidat, meşrep, kabiliyet ve isteklerinin değişkenliği vardır.

Kurumsal anlamıyla tarîkat; Allah ve Resulüne mânevî açıdan erişmede kendisine rehberlik eden bir mürşide bağlı kimseler için kurulmuş mânevî, ahlâkî ve sosyal kuralların bütünü ve bu kurallara göre teşkilatlanmış müessesedir. Bu müesseselerin kendisinden zuhûr ettiği kimse, tarîkat pîridir.

Mânevî bir makam olan pîrlik mertebesi, ilâhî bir ihsandır. Pîr olan kimse, tarîkat kurmak amacı gütmeyiz. Teşekkül eden tarîkat, usulü itibariyle pîre nisbet edilir.

İslâm coğrafyasında en yaygın tarikat müesseseleri; Halvetîlik, Kâdirîlik, Nakşibendîlik, Rifâîlik, Mevlevîlik, Bayrâmîlik, Şâzelîlik, Sa'dîlik, Bedevîlik, Desûkîlik, Kübrevîlik, Sühreverdîlik, Yesevîlikdir.

Bu tarikatlar; tatbik ettikleri âdap, erkân ve seyr ü sülûk esasları açısından farklılık gösterir. Bu ana tarikatlara bağlı olarak gelişen kollar ve şubeler de vardır ki her birisinin bir üst ana tarikata veya kola ilâve olarak kendine mahsus âdap ve usulleri vardır.

Tasavvuf tarihinde en fazla kola sahip tarikat, Şâzeliyye'dir. Bu tarikat, yaklaşık doksan küsur kola ayrılmıştır. Ardından altmış küsur koluyla Halvetiyye, kırk küsur koluyla Kâdiriyye gelir. Ancak bütün tarikat ve kolların ana gâyesi birdir: Hakk'a vâsıl olmak.

Bir tarîkatta zorunlu olan unsurlar; yola tâbî olan müntesipleri yolun kendisinden zuhûr ettiği tarikat pîrine, pîrinden Cenâb-ı Resûlullah Efendimize, Cenâb-ı Resulullah Efendimizden Cenâb-ı Hakk'a ulaştıracak kesintisiz bir silsileye sahip olması ve yaşayan bir mürşidin gözetiminde tarîkatın şeriatı ve "sülûk âdâbı" denilen zikir, evrâd, usûl vs. gibi uygulamaları içermesidir.

Ancak mürşit tarafından telkin edilen bu uygulamaları yerine getiren talip, yolda kademeli bir şekilde mesafe katetmeye başlar.

Tarikat, öncelikli olarak, talibin zâhir-bâtın tekâmülünü amaçlar. Toplumun kemâli, ancak ferdin kemâline bağlıdır. Nitekim Müslüman toplumların geçmişine bakıldığında halkın tedbir ve tasarrufuyla meşgul olan idarî konumdaki devlet adamlarının, münevverlerinin, ulemanın, sanatkârların çoğunun ya tarikat terbiyesinden geçtiği ya da bu yollara muhabbet beslediği, muhib olup münkir olmadığı açıkça görülmektedir.

Beyazıd-ı Bestami hazretlerine sordular: "Tarîkatta insanın yükselmesi için ne lazımdır?" Beyazıd-ı Bestami: "Anadan veli doğması lazımdır." diye buyurdu. "Öyle doğmazsa?" dediklerinde, "Bilgili, irfanlı gönül lazımdır." diye buyurdu. "O da olmazsa?" dediklerinde "Görür göz." diye buyurdu. "O da olmazsa?" dediklerinde, "İşitir kulak." diye buyurdu. "O da olmazsa?" dediklerinde "Müşahede zevkini duyan diri bir şuur." diye buyurdu. "O da olmazsa?" dediklerinde ise "Ölmek lazımdır!" diye buyurdu.

Tarikatlar, faaliyetleri açısından talibin manevî terbiyesini inşa eden müesseseler olmalarının yanı sıra gayrimüslimlerin Müslüman olma-

larında da önemli hizmetlere sahip olmuş, işgalci ve sömürgeci güçlere karşı Müslüman halkı müdâfaa etmek üzere fütüvvet cepheleri oluşturmuştur.

İslâm ordularına komutan ve asker olarak destek vermiş, fethedilen toprakların İslâmlaşmasında ve şehirleşmesinde önemli vazifeler üstlenmiştir. Örneğin Türklerin Müslümanlığı kabulünde ehl-i tarîkin irşâd faaliyetlerinin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Orta Asya'da, Rusya'da, Hindistan ve Uzakdoğu ülkelerinde; Afrika'da ve Mağrip'te İslâmiyet'in yayılması, İran'da binlerce Mecûsî'nin İslâmiyet'i seçmesi, Anadolu ve Balkanlar'da gayrimüslim ahalinin ihtidası büyük çapta tarîkatlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

İslâm estetik ve sanat tarihinin mimarları da tarîkat müntesipleridir. Âleme cemâl nazarıyla bakan sâlihler, her şeyde Cenâb-ı Hakk'ın cemâl sıfatının tecellilerini müşâhede etmiş ve bu müşâhedelerin neticesinde de İslâm sanatının şaheserleri vücûd bulmuştur.

İslâm tarihinde tarîkatların bu başarısının kökeninde, varlığa irfanî bakış vardır. Tasavvufî irfan anlayışına göre Hakk'ın âlemdeki en kâmil tecelligâhı olan hazret-i insan, mutlak mânâda Cenâb-ı Resûlullah'tır. Tarîkat mürşitleri, Cenâb-ı Resûlullah'a yakınlaştıkları ve O'nu idrak ettikleri ölçüde nûr-u Muhammedî'den hissedar olurlar.

Mutasavvıfların şeriatın ilke ve maksatlarına mutabık olarak içtihat ettikleri usul ve âdâptaki farklılıklar, ana tarîkatların ve onlara bağlı kolların ortaya çıkmasında en önemli sebeptir.

İçtihat edilen usul, âdap ve erkân; insan nefsinin tezkiye etmeyi amaçlayan, ilâhî hükümlere aykırı olmayan ve mutasavvıfların kalplerine Allah tarafından inam olunup yerleştirilen hikmetli yöntem ve uygulamalardır.

Pîrlerin yolundan gidenler, pîrlerin ortaya koydukları kuralları tatbik ettikleri ölçüde mârifetullaha ve Hakk rızâsına kavuşurlar.

Her şeyhin ve tarîkatın kendi terbiye usullerine göre âdap ve erkânı vardır. Bu âdap, birbiriyle ana hatlarda benzerlik göstermekle birlikte, her tarîkatı diğerinden ayıran kendine has hususiyetlerdir.

Tarîkat ve kollara ait bu edepler, Adâbu's-Sûfiyye, Adâbü'l-Mürîdîn, Tarîkatnâme, Hurde-i Tarîk, Usûl-i Tarîkat, Erkânâme, Mi'yâr-ı Tarîkat vb. isimlerle anılan risâlelerde ele alınmıştır.

TASAVVUFUN TANIMI

İslâm tarihinde tasavvuf önemli bir yere sahiptir. Tasavvuf kelimesini ilk kez kullanan ve tarifini yapan kişinin Hz. Pir Ma'ruf-ı Kerhi olduğu ileri sürülmektedir. Günümüzde İslâmi ilimler başlığı altında okunan, okutulan ve tartışılan usullerin zamanla ortaya çıkmış olduğu bilinen bir gerçektir.

Bu ilimler, Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmamışlardır. O dönemde bu ilimlerin hepsi bir bütündü. Daha sonraki dönemlerde Kur'ân'la ilgili meseleler tefsiri, Hazret-i Peygamberin sözlerini derleyip toplama faaliyeti hadisi, inançla ilgili tartışmalar kelâmı, hukukla ilgili tartışmalar fıkıhı meydana getirmiştir. Ahlâk ve gönül dünyasıyla ilgili konuların müzakere ve münakaşa edilmesiyle de tasavvuf ortaya çıkmıştır.

Tasavvuf sözlük anlamıyla; "ahlâk ve kalp ilmi, gönül ilmi, ledün ilmi" demektir. Tasavvuf, kulun irfan vasfını kazanmasının yollarını gösteren ilimdir. Bâtınî fıkihtır. Saf tutmak, ilk safta bulunmaktır. Ashab-ı suffa gibi yaşamaktır. Baştan sona edeptir. Kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir. Kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir. Nefse karşı girişilen, barışı olmayan bir cihattır. Herkesin yükünü çekmek, kimseye yük olmamaktır.

Mensuplarının birbirini dost ve kardeş bildiği bir birliktir. Hakk ile birlikte ve O'nun huzurunda olma halidir. Hakk'ın seni, sende öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır. Keşf ve temâşâ halidir. Nefsinde fâni, Hakk ile bâki olmaktır. Kâmil insan olmaktır, Hakk'a ermektir.

Bu hususta; Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri: "Tasavvuf odur ki her görülen nakıştan yan çizile, ta ki böylece noksansız olan zât müşahede edile." Hz. Pîr Ramazân-ı Mahfî: "Tasavvuf; kimsenin gönlünü yıkmamaktır, haram ve nehy olana bakmamaktır." Aydınlı Ömer Dede: "Tasavvuf; kalbi Hakk'a bağlamaktır." Sünbül Sinan Hazretleri: "Tasavvuf; Hakk rızasını aramaktır." Aziz Mahmud Hüdâî Hazretleri: "Tasavvuf; nefsi pâk eylemektir, fena ile anı Hakk eylemektir."

Hacı Bayrâm-ı Veli Hazretleri: "Tasavvuf; insanın özünü bilmesidir." diye buyurmuşlardır.

Tasavvuf; Cenâb-ı Hakk'ı hakka'l-yakîn tanıyabilme sanatıdır.

Tasavvuf; "imani", mutlak ihlâs ve irfan gibi muhteşem ve muazzam bir ufka taşımanın çabasıdır. Daim ilâhî huzurda bulunduğumuzun farkında olarak yaşamaktır.

Tasavvuf; bir arınma disiplini. Mâsivâdan sakınarak hakikate erebilme yoludur. Nefsî iradeyi hükümsüz kılıp ruhî iradeyi hâkim kılmaktır.

Tasavvuf; ilâhîaşk ve zikrullah ile gönlü inkişaf ettiren manevî bir terbiyedir.

Tasavvuf; Peygamber Efendimizin vârisi olan mürşid-i kâmillerin nezaretinde, kalplerin kemâl bulduğu irfan mektebidir.

Tasavvuf; ilâhî takdire her şeye rağmen rıza göstererek Rahman ile daim dost olabilme marifetidir. Hayatın med-cezirleri ve tecellileri karşısında gönül dengesini korumaktır. Bütün güzellikleri Cenâb-ı Hakk'tan, bütün olumsuzlukları da nefsimizden bilmektir.

Tasavvuf; Yaratandan ötürü yaratılanlara şefkat ve merhamet göstererek muhabbet ve hizmette daim olma hâlidir.

Tasavvuf; emr-i ilâhîye sünnet-i Resûlullah ile hemhâl olabilmek, ilâhî ve nebevî talimatları kalbî derinlikle idrak edip hayatın her safhasında hâkim kılmaktır.

Tasavvuf; Cenâb-ı Resûlullah'a mânen evlat olabilme, Ehlibeytin ahlâkıyla hemhâl olabilme, aşk ve vecd ile vuslata ve miraca hicret edebilme gayretidir.

Bu düsturlara tezat teşkil eden ve ölçüsünü Kur'ân ve sünnetten almayan her ne varsa -her ne kadar tasavvufa izâfe edilse de- bâtıdır.

Dinin derûnî ve ruhânî ciheti, mârifet ve takva derinliği olan tasavvufî yönü ihmal edildiğinde, geriye kuru bir kaideler manzumesi kalır. Bununla birlikte, bilhassa günümüzde tasavvufî neşveye sahiplik iddiasıyla arz-ı endâm eden bazı çevreler gibi, her şeyi bâtınî hükümlerden ibaret görüp dinin zâhirî hükümleri olan şeriatî hafife almak da tasavvufun hakikatinden uzaklaşıldığının açık bir delilidir.

Tasavvuf, sistemi ve muhtevası itibariyle tamamen Kur'ân'a ve Cenâb-ı Resûlullah Efendimizin sünnetine dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerin birçoğu tasavvuf kültürünün temelini oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de; ledün ilmi, zikir, velayet, tevbe, zühd, tevekkül, riyazet ve mücâhede gibi tasavvufi konularla ilgili birçok ayet yer almaktadır.

Hz. Peygamberin Nur Dağı'nda halvete çekilmesi, yaşayışı ve Kur'ân-ı Kerim'i hayatına tatbik etmesi, az yemek yemesi, az konuşması, az uyuması, geceleri nafile ibadet yapması kendinden sonraki mutasavvıflara örnek teşkil etmiştir.

TEKKE KAVRAMI VE MÜESSESESİ

Arapçada "yaslanmak, oturmak" anlamındaki "yekee" kökünden gelen "tekke" kelimesi, Osmanlıca metinlerde "tekye" şeklinde yazılıp günümüz Türkçesinde de "tekke" olarak ifade edilmiştir. Tasavvuf terimi olarak tekke, İslâm ahlâkının ve tasavvuf ilminin öğretildiği ve tatbik edildiği irfan merkezidir.

Farsça metinlerde "tekke" kelimesinin yerine daha çok "dergâh" ve "hankah" kullanılmıştır. Bununla birlikte tekke kelimesinin yerini muhtelif zaman ve coğrafyalarda ve farklı kültürlerde "âsitâne, zâviye, ribât, buk'a, imâret, düveyre, müseycid, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat" gibi isimler de karşılamıştır.

Tekkeler bazen sadece mescitlerin veya medreselerin içinde bulunduğu mescit ve medrese kelimeleri de tekkeleri ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Tarîkatların merkez tekkelerine "âsitâne" denir. Dervişlerin kaldığı yere "tekke" ve "dergâh", dervişlerin ikamet etmeyip sülûk eğitimi aldığı ve âyîn yaptığı mekânlara da "zâviye" adı verilir.

Özellikle Osmanlı kültüründe tekkeler, tarîkatın ismine nisbetle Kâdirihâne, Mevlevihâne, Kalenderhâne, Gülşenihâne gibi adlarla anılmıştır.

İslâm medeniyetinin temel kurumlarından olan cami, medrese ve tekke, Asr-ı Saâdet'te Cenâb-ı Resûlullah Efendimizin mescidinin çatısı altında farklı isimler almadan bir bütün olarak faaliyet göstermiştir.

Medrese ve tekkeler Asr-ı Saâdet'teki kökenini, ashâb-ı suffanın kaldığı, ilim tahsilinde ve taliminde bulunduğu Mescid-i Nebevî'nin bitişiğindeki sofaya dayandırmıştır. Talha b. Ubeydullah, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hureyre, Ebû Zerri'l-Gıfârî, Bilal-i Habeşî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesud ve Berâ b. Malik gibi birçok âlim ve maneviyat önderleri, Cenâb-ı Resûlullah Efendimizle daima birlikte olmak, O'ndan ilim tahsil etmek ve cihada hazırlıklı olmak için bu-

rada ikamet etmişler, hayat tarzı olarak dünyevî meşgalelerden mümkün olduğunca uzak kalmışlardır.

Zâhidâne bir hayat yaşayan ehl-i suffa, tasavvuf tarihindeki ilk zâhid ve sufilerin önderleri kabul edilmiştir. Bu çerçevede tekkedeki hayat ile ashab-ı suffanın manevî hayat tarzı, tarihî süreçte birbirine benzer bir mahiyet arz etmiştir. Daha sonra tekkeler; ashab-ı suffanın ruhânî eğitimini, medrese ilmî tahsilini temsil eden müesseseler olarak görülmüştür.

Kaynaklar, ilk tekkenin ne zaman ve nerede kurulduğuna dair bilgilerle ilgili farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hâce Abdullah Herevî, ilk "sûfi" nisbesi verilen Ebû Hâşim es-Sûfî'den bahsederken ilk tekkenin VII. asırda Filistin'in Remle (Ramallah) beldesinde kurulduğunu söyler. İbn-i Teymiyye'ye göre düveyre denilen ilk tekke, Basra civarında eski bir yerleşim merkezi olan Abadan'da Abdülvâhid b. Zeyd'in bir müridi tarafından kurulmuştur.

İslâm coğrafyası ilmî, fikrî ve siyâsî yapılanmasını toplumun çeşitli ihtiyaçlarına göre geliştirmiştir. Medreselerde İslâmî ilimler okutulurken, tekkelerde daha çok toplumun dinî, manevî, ahlâkî ve sanatsal açıdan derinlik kazanmasına yönelik esaslar üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte kervan yolları üzerinde veya merkezî konumda olan tekkeler; han, imaret ve kervansarayların gördüğü hizmetleri de yerine getirmiştir.

Tekkeler başlangıçta basit ve küçük mekânlardan ibaret iken, zaman içerisinde tarikatların teşkilatlanmasıyla dervişlerin ihtiyaçlarının karşılanması için külliyeleştiği şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır. Tekkeler gelirlerini temin için ziraata elverişli geniş araziler üzerine kurulmuş, zengin vakıflarla desteklenmiş ve halvethâne, semahâne, derviş hücreleri, sofa, odalar, mescit, hamam, değirmen, mutfak, kütüphane, misafirhane gibi birimlere kavuşmuştur. Buralarda görev alan dervişler, çeşitli hizmet sahalarında vazife yapmışlardır.

Tekkelerin büyük kısmı ya şeyh ve müritler tarafından ya da tarikata ve şeyhine muhabbet besleyen sultan ve devlet yöneticileri tarafından yaptırılmıştır. Tekkeye vakfiye tahsis edilmesiyle de tekkelerin maddî imkânları artmıştır. Maddî imkânları yetersiz kalan birçok tekke daha sonraları tarih sahnesinden silinmiştir.

Devletin iskân politikasına uygun yerlerde kurulan tekkelerin bulunduğu bölgeler, şehirleşme ve İslâmlaşma sürecini çok çabuk tamamlama-